

काही आठवणी (भाग ५)

ललिता फडके

महापुरुषांसमोरचे 'गीतरामायण' - गायन
बाबूजींचे 'गीतरामायण' ऐकताना अनेकांना भावनावेग आवरत नसे. गोळवलकर गुरुजींसाठी बाबूजी एकदा गीतरामायण गायला बसले. 'पराधीन आहे जगती' सुरु झाल्यावर गुरुजींना अश्रुधारा आवरेनात. "एवढा समर्थ, अवतारी, पराक्रमी राम; पण अगदी सामान्य माणसाची दुःखंही त्याला भोगावी लागली, हे मला गीतरामायणानं कळल", असे उद्गार त्यांनी काढले.

एकदा स्वा. सावरकरांच्या इच्छेसाठी पुण्यातील शिवाजीमंदिरात बाबूजीं 'गीतरामायण' गायले. ते ऐकताना भावना हेलावून सावरकरांच्या डोळ्यांतून अश्रु वाहू लागले. त्यांनी बाबूजींची पाठ थोपटली. तोंड भरून कौतुक केले. "तू आणि माडगूळकर फार थोर कलाकार आहात", असे उद्गार त्यांनी काढले. सावरकरांनी पाठ थोपटावी, हे बाबूजींचे परमभाग्य!

साधा आहार

बाबूजींचे कोणतेही गाणे रेकॉर्ड करायचे असले तर ते २ तास घरी रियाज करीत. रियाज म्हणजे शास्त्रोक्त गाणे नव्हे, तर खर्जापासून सूर लावत वरवर येत असत. त्या सुरांना आळवण्यात एक तास जाई. नंतर गाण्यात शेवटचा शब्द अकारान्त, ईकारान्त, उकारान्त आला, तर ते अर्धापाऊण तास सुरात चाले.

कार्यक्रम १००१ वा असला तरी ते म्हणत, हा माझा पहिला कार्यक्रम आहे आणि तो खूप चांगला झाला पाहिजे. त्यासाठी ते खूप मेहनत घेत.

त्यांचा आहार अगदी साधा होता. प्रथम थोडा भात-भाजी, अर्धी किंवा एक पोळी व गोडसर ताक. शेवटी स्वीट डिश. तूप कधीही घेत नसत. दोन वेळा हार्टचे ऑपरेशन झाले, तरीही छाती खूप जड होत असे. कपडेदेखील साधे पण स्वच्छ असत, मग घरी असो वा दारी. सदरा-लेंगा-कधीतरी पॅटशर्ट. भडक रंगाचे कपडे त्यांनी कधीही घातले नाहीत.

राजकारणात ह्यांना खूप रस. सकाळी पेपर वाचावयास घेतला तर दीड दोन तास वाचन. त्यामुळे दिलेला चहा ५-५ मिनिटांनी मायक्रोवेव्हमधून गरम करीत.

कार्यक्रमाचे दौरे असायचेच. त्याबरोबर राजकारणाचेही असत. जेव्हा प्रकृती साथ देईनाशी झाली, तेव्हाच दौरे थांबले. घरात सर्व पक्षांची मंडळी येत. कोणाशीही त्यांचे वाकडे नव्हते. त्यांना लहानपणी काही मंडळींनी खूपच त्रास दिला होता. कधी बोलण्यात तो विषय निघाला, तर म्हणत "अग, माणूस हा नेहमी चांगलाच असतो.

काही कारणामुळे त्याचा तोल जातो. तसा आपला जाता कामा नये.”
कोणी कोणी गाणे ऐकवण्यासाठी येईत. त्याचे गाणे मनापासून ऐकत. त्याला धीर देत व खूप मोठा आशीर्वाद देत. काहीचे गाणे खरे नसायचे. पण त्यांनाही सांगत, ‘तू अजून खूप शीक, शिकल्यानं तूही खूप मोठा होशील.’ कोणालाही नाउमेद करीत नसत.

स्वच्छतेचे वेड

बाबूजी स्वच्छतेचे भोक्ते होते. घरात आल्यावर सर्व ठिकाणी स्वच्छता हवी. प्रत्येक वस्तू जागच्या जागी असायला हवी. सर्व काही स्वतःचे स्वतः करायचे. इथे काही गोष्टी मला नमूद कराव्याशा वाटतात. घरामध्ये एखाद्या भांड्याला पावडर तशीच राहिली आणि हे जर बाबूजीच्या लक्षात आले, तर धुतलेली सर्व भांडी पुन्हा स्वतः धुवून जागेवर ठेवायचे. काही वेळा पायाला थोडा जरी केर लागला, तरी अखेबे घर झाडून घेत.

रात्री झोपताना गादी घालताना इतकी नीटनेटकेफणाने हवी की, चादरीला एक-देखील सुरकुती खपत नसे. झोपताना रहस्यकथा वाचत राहणे ह्यांना खूप आवडायचे. ‘सावरकर प्रतिष्ठान’च्या पालें येथील कार्यालयात जाताना कितीदा तरी बसने प्रवास करायचे. आमच्या घरात जेवताना आधी देवाचे नाव घेऊन जेवणाची प्रथा बाबूजीनी शेवटपर्यंत पाळली.

‘दूरदर्शनवर’ इतर कोणतेही चांगले कार्यक्रम असले तरी त्यांचा आवडता कार्यक्रम म्हणजे ‘बातम्या’. त्या मराठी असोत, नाहीतर हिंदी. बाहेरून आल्यावर हातपाय धुतल्याशिवाय पुढे जाणार नाहीत. हल्ली जिना उतरताना कठडा धरण्यासाठी कागद वापरायचे, कारण त्यावर धूळ असायची. ती हाताला लागू नये म्हणून हे सर्व!

गाण्याच्या ग्रामीण ढंगामुळे माझी फसगत

पुण्याला आम्ही एस. पी. कॉलेजजवळ राहात होतो. आमचे घर जुन्या पद्धतीचे होते. मोठमोठ्या खोल्या - जनावरांचे गोठे - मागच्या बाजूस खूप मोठी आंघोळीची मोरी - एक मोठी विहीर - सोबतीस तळघर. (कधीही न उघडलेले) मागे मोठे अंगण. त्यामध्ये आंबे, जांभूळ अशी झाडे व पुढील बाजूस दोन्ही बाजूंनी बगिचाने नटलेले घर (बैठे) होते. त्यावेळी बाबूजी एक ग्रामीण चित्रपट स्वतःच तयार करीत होते. आमच्या दारावरून खेड्यातून येणाऱ्या बैलगाड्या सतत जात असत. बैलांच्या गळ्यातील घुंगरांचा आवाज येत असे.

बाबूजीचे कपडे मी स्वतः धूत असे. मोलकरणीने धुतलेले कपडे त्यांना आवडत नसत. कपडे मळलेले दिसल्यास ते स्वतः धूत असत. म्हणून मी ह्यांचे कपडे धुवून त्यांमध्ये नीळ घालत असे.

एके दिवशी असेच कपडे धूत असताना एक शेतकरी ग्रामीण भाषेत मोठ्याने

गाणे म्हणत असल्याचे मी ऐकले. पाण्याच्या नळाच्या आवजामुळे मला जरा नीट कळले नाही, म्हणून नळ बंद केला व स्वर ऐकले. ताबडतोब नळ बंद करून ह्यांना सांगण्यासाठी धावत वर गेले. हे कोणत्याच खोलीत दिसले नाहीत, म्हणून पुढील बागेत गेले. पाहते तर काय? हे स्वतः बागेला पाणी घालत होते व मुक्त कंठाने ग्रामीण गाणे म्हणत होते. त्यावेळचे त्यांचे उच्चार अगदी ग्रामीण पद्धतीचे होते. त्यांची बायको असून मीसुद्धा फसले, याचे फार नवल वाटले.

३६ निष्ठाक

सारंगीवाल्याची माफी

दिल्ली 'आकाशवाणी'वर ह्यांचे रेकॉर्डिंग होते. तिथल्या स्टुडिओत हे गेले व माईक्समोर बसले. गाण्याचा कागद घेऊन वाचत होते, तेवढ्यात सारंगीवाला आला व ह्यांना अगदी लागूनच ह्यांच्याशेजारी बसला. हे पाहिल्यावर "आप यहाँ न बैठिए. आपको वहाँ बैठना चाहिए", असं म्हणत ह्यांनी लांब बोट केले. ते पाहून तो म्हणाला, "मैं हमेशा यहाँ बैठता हूँ! इतना दूर मैं कभी नहीं बैठता" त्यावर हे त्याला म्हणाले, "मैं आपको दुबारा कहता हूँ- आपको वहाँ बैठना होगा" तरी तो जागेवरून हालेना. तेव्हा हे रागाने त्याला म्हणाले, "प्रोग्रेम किसका है? मेरा या आपका?" आणि रागाने आपले कागद ब्रीफकेसमध्ये भरून, स्टुडिओच्या बाहेर पडले. परत स्टुडिओत आले, त्यावेळी त्यांच्यासोबत रेकॉर्डिंग व स्टेशनडायरेक्टर होते. त्या सर्वांना पाहून सारंगीवाला मुकाट्याने ह्यांनी दाखवलेल्या जागेवर बसला.

गाणे नरेंद्र शर्माचे होते. शब्द असे होते 'मधु माँग न मेरे मधुके दिन'. थोडा वेळ रिहर्सल झाल्यावर रेकॉर्डिंग सुरु झाले. लाल दिवा बंद झाला. त्याबरोबर पाचसहा माणसे एकदम आत आली व त्यांनी बाबूजींशी हस्तांदोलन केले. काहींनी गळामिठी मारली. ते सर्वजण खूप खूष दिसत होते. कारण रेकॉर्डिंग खूप छान झाले होते.

सारंगीवाला गोंधळलाच. इतक्या बड्या लोकांनी बाबूजीचे स्वागत केलेले पाहून त्याला फारच आश्र्य वाटले. त्यांनी शेजारी बसलेल्या मराठी वादकाला विचारले, "हे गाणारे कोण आहेत?" तेव्हा त्यांनी सांगितले, "हे गृहस्थ म्हणजे महाराष्ट्राचे दैवत आहेत." ते ऐकल्यावर सारंगीवाला बाबूजींच्या जवळ आला व म्हणाला "मुझे माफ कीजिए! मैंने आपको पहचाना नहीं!"

तब्येतीचा सिग्नल

'सावरकर' चित्रपटाच्या निधीसाठी बन्याच शाळांनी मदत केली. त्यांमध्ये काही लहान मुलांच्या शाळाही होत्या. एकदा पूर्व वांद्रा येथील शाळेने चित्रपटास मदत करणार असल्याचे सांगितले. त्या शाळेसाठी ह्यांनी कार्यक्रम ठरवला. त्या कार्यक्रमासाठी हे सकाळी ९ वाजता दोन साथीदारांसह आपल्या गाडीतून कार्यक्रमाच्या ठिकाणी गेले. कार्यक्रमात सावरकरांविषयी माहिती, त्यांनी केलेले पराक्रम व काही बालगीते होती. कार्यक्रम संपला तेव्हा, अकरासाडेअकरा झाले होते. शाळा वांद्र्याच्या पूर्व भागात

होती. परत येताना वांक्र्याच्या पुलावर सिग्नलपाशी गाडी थांबली. सिग्नल बदलला, पुढच्या गाड्या पुढे जाऊ लागल्या, तरी आमची गाडी हलेना. बाबूजी स्टिअरिंगवर डोके टेकवून थांबले होते. बाबूजींच्या शेजारी तबलजी श्री. रानडे होते. ते म्हणाले, ‘बाबूजी चला, सिग्नल बदलला आहे’ तरीही बाबूजींनी डोके वर केले नाही.

एवढ्या वेळात नाक्यावरचा पोलीस आला. त्याने परिस्थिती बघितली. पोलिसाने रानड्यांना खाली उतरायला सांगितले. त्याने स्वतः खिडकीतून स्टिअरिंग धरले व रानडेंनी पाठीमागून गाडी ढकलली. गाडी बाजूला घेतल्यावर पोलिसाने ह्यांच्या खांद्यावर थोपटले व “पाणी पिता का,” असे विचारले. ह्यांनी मान वर करून बघितले व “छातीत कळा येत आहेत”, म्हणाले. तरी “तुम्ही काळजी करू नका. घर जवळच आहे, मी सावकाश गाडी चालवीन.” असेही म्हणाले.

त्याप्रमाणे ह्यांनी अगदी सावकाश गाडी चालवायला सुरुवात केली. रानडे व चंद्रकांत खूप घाबरले होते. ह्यांनी त्यांना सांगितले, “तुम्ही अजिबात घाबरू नका. मी अपघात न करता गाडी घरापर्यंत नेईन.” त्याप्रमाणे ह्यांनी गाडी आणली व आमच्या घराच्या दोन घरे पुढे थांबवली. कारण तिथे आमचे फॅमिली डॉक्टर होते. रानडे यांनी डॉक्टरांना बाहेरच बोलावून आणले. डॉक्टरांनी सर्वप्रथम नाडी बघितली, तपासले व लगेच हॉस्पिटलमध्ये अँडमिट केले. तिथे तपासणी झाल्यावर तेथील डॉक्टरांनी ‘चार दिवस राहावे लागेल,’ असे सांगितले. डॉक्टरांसमोर हे काही बोलले नाहीत, पण त्यांची पाठ फिरल्याबरोबर तिथून बाहेर पडले आणि घरी आले. आमच्या फॅमिली डॉक्टरांनी त्यांना खूप समजावले, पण हे म्हणाले, “माझ्या डोक्यावर इतक्या कामांचा भार आहे. मला पलंगावर झोपताच येणार नाही. तुम्ही जवळ आहात. काही झालं तर तुम्हांलाच हाक मारीन.” यावर डॉक्टर काय बोलणार!

हे सर्व रानडे यांनी मला सांगितल्यावर माझ्या पोटात भीतीने गोळाच आला. ह्यांना पलंगावर पडून विश्रांती घ्यायला सांगून मी स्वयंपाकघरात गेले तर पेटीचा स्वर कानांवर पडला. मी बाहेर हॉलमध्ये आले, पाहिले तर हे पेटी घेऊन बसले होते व रानडे तबला कपाटातून काढत होते.

‘सागरा प्राण तळमळला’चे प्रभावी गायन

‘सागरा प्राण तळमळला’ या गाण्याचे चित्रीकरण ब्रायटन समुद्र किनाऱ्यावर होते. कॅमेन्यासाठी दिवे कुठे लावायचे, हातवारे कसे करायचे, हे सर्व दिग्दर्शक सांगत असे. गाण्याचे चित्रीकरण असल्याने ती फीत वारंवार लावावी लागे. चित्रीकरण बघण्यासाठी प्रेक्षकांची बरीच गर्दी झालेली असायची. समुद्र-किनाऱ्यावर दिग्दर्शकाच्या सांगण्याप्रमाणे सावरकर गाणे म्हणत, घरच्या आठवणींनी अस्वस्थ होऊन फेच्या मारत असत. पाठीमागे गाण्याची ध्वनिफीत चालू. या सर्व सोहळ्यात बांधावर बसलेला एक माणूस रडत असे. आमच्यातल्या एकाने त्याला विचारले, “तू का रडतोस? तुला बरं नाही का?” बरेच प्रश्न विचारल्यावर त्याने सांगितले की, “हे तुमचे गाण आहे ना, ते

ऐकल्यावर मला खूप रडू येतं. ते कोणी गायलं आहे? मला शब्द, अर्थ कळत नाही, पण ज्यानं हे म्हटलं आहे त्यामुळे माझां हृदय पिळवटत आहे. इतकं सुरेख गायलं आहे.” अधिक चौकशी केल्यावर तो एक मुसलमान होता, असे समजले.

- ललिता फडके

(श्री. श्रीधर फडके यांच्या परवानगीने, वै. सुधीर फडके यांच्या 'जगाच्या पाठीवर' या आत्मचरित्रात् न)